

I. GÖKTEPE (1879) VE II. GÖKTEPE (1881) SAVAŞLARINDA KOZAKLARIN ROLÜ*

Gökçe Yükselen PELER** & Muhammed Göktürk KORKMAZ***

Öz: 18. yüzyılda Karadeniz ve Kafkasya'ya tam olarak hâkim olamayan Rus İmparatorluğu, ticaret yollarını zapt etmek için önce Hazar Denizi'nin batı kıyılarını sonrasında ise Türkistan'ı işgal ederek Hindistan'a ulaşmayı amaçladı. 1862'de Bişkek, 1865'te Taşkent ele geçirildi. 1868'de Buhara, 1873'te Hive zapt edildi. Türkistan'ın işgali büyük ölçüde tamamlandı ancak Türkmenistan ele geçirilemedi. Türkmenistan üzerine birkaç sefer yapılsa da başarı sağlanamadı. 1879 yılında sefer sırasında kan zehirlenmesi sonucu ölen Rus komutan Lazarev'in yerine Lomakin getirildi. Lomakin de seferde başarı sağlayamadı ve görevden alındı. Yerine Skobelev getirildi. Skobelev, seferlerinden daha farklı bir yol izleyerek Kozakları aktif bir şekilde kullandı. Bu makalede öncelikle savaşın arka planını oluşturan olaylar incelenecek, ardından hem I. Göktepe Savaşı hem de II. Göktepe Savaşı'nın hazırlık süreci anlatılacak ve son olarak savaş sırasındaki gelişmeler özetlenecektir. Özellikle General Lomakin ve General Skobelev'in savaş sırasında kullandıkları taktiksel farklılıklar Rus Kozakları açısından anlatılacaktır. Kozakların bu konudaki çalışmalarında yeterince ele alınmadığını tespit ettik ve bu boşluğu doldurmak için özellikle Rusça yazılı kaynaklara başvurduk. Bu makalenin amacı, Göktepe Savaşı'na katılan komutanların kitaplarını incelemek, Kozakların savaştaki rolünü göstermek ve Göktepe Savaşları üzerine yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: I. Göktepe Savaşı, II. Göktepe Savaşı, Türkmenler, Nikolay Lomakin, Mihail Skobelev, Kuban Kozakları, Ural Kozakları, Orenburg Kozakları.

The Role of the Cossacks in the I. Göktepe (1879) and II. Göktepe (1881) Battles

Abstract: In the 18th century, the Russian Empire, unable to fully control the Black Sea and the Caucasus, attempted to reach India by first occupying the western shores of the Caspian Sea and then Turkestan in order to secure trade routes. Bishkek was taken in 1862 and Tashkent in 1865. Bukhara was taken in 1868 and Khiva in 1873. The occupation of Turkestan was largely complete, but Turkmenistan could not be conquered. Although several expeditions to Turkmenistan were undertaken, they were unsuccessful. In 1879, the Russian commander Lazarev, who died of blood poisoning during the campaign, was replaced by Lomakin. Lomakin was also unsuccessful in the campaign and was dismissed. Skobelev was appointed in his place. Skobelev took a different path to his predecessors and actively utilised the Cossacks. In contrast to the studies on the Goktepe wars, this article analyses the reasons why the Cossacks were brought to the region, the purpose and function of the Cossacks in the pre-war preparations and the tasks they took on during the war. Skobelev's active deployment of not only the Kuban Cossacks from the Caucasus, but also the Orenburg and Ural Cossacks was to accelerate the Russian

* Bu makale, SYL-2023-13334 numaralı Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) tarafından desteklenen "Tarihî Süreç İçerisinde Rusya Kozakları" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/Türkiye, E-posta: gokcepeler@erciyes.edu.tr / ORCID: 0000-0002-9604-5101.

*** Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri/Türkiye, E-posta: g.korkmaz552@gmail.com / ORCID: 0000-0002-3999-903x.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 01-06-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 23-06-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: <https://doi.org/10.59305/ijvuts.1494115>

***Dergimizde yayımlanan makaleler CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

victory and earn the Cossacks numerous medals and decorations. The article will first examine the events that formed the background of the war, then the preparatory process of both the I. Battle of Goktepe and the II. Battle of Goktepe will be explained and then the developments in the war will be revealed. In particular, the tactical differences applied by General Lomakin and General Skobelev during the war will be expressed in the focus of Russian Cossacks. It has been determined by us that the Cossacks are not sufficiently covered in the studies on this subject and in order to fill this gap, especially Russian written sources have been utilized. With this article, it is aimed to analyse the books written by the commanders who participated in the Goktepe Wars, to reveal the role of the Cossacks during the war and to shed light on new studies to be conducted on the Goktepe Wars.

Keywords: Battle of Goktepe I, Battle of Goktepe II, Turkmen, Nikolai Lomakin, Mikhail Skobelev, Kuban Cossacks, Ural Cossacks, Orenburg Cossacks.

Giriş

Rus Çarı I. Petro, güçlü bir Rusya'nın varlığının sıcak denizlere inmekten ve böylece ticaret yollarında söz sahibi olmaktan geçtiğine inanmaktaydı. Petro, Karadeniz'de Osmanlı'ya ait Azak Kalesi'ni 1696'da ele geçirdi. Ancak bu kazanımlardan tatmin olmayarak Dinyeper civarındaki diğer kaleleri de zapt etti. Petro'nun bu ilerleyişi 1711 yılındaki Prut Seferi'nde son buldu. Bir süre sonra Petro, ticaret yollarına hâkim olma isteğinin Karadeniz üzerinden gerçekleşmeyeceğine kanaat getirerek Kafkasya'da hâkimiyet kurup ardından Hazar Denizi ve İran üzerinden bu yollara ulaşmayı arzuladı. Petro amacına tam olarak ulaşamadı, ancak Hazar Denizi'nin batı kıyılarını ele geçirdi. Kafkasya'daki varlığını sağlamlaştırmak amacıyla da Kozakları iskân ettirmeye başlayıp hatlar inşa ettirdi. Büyük Kuzey Savaşı'ndan da galibiyetle ayrılan Petro, yönünü Türkistan'a çevirip ticaretin gelişmesi için heyetler göndermeye başladı.

Ticari faaliyet kisvesi altında girişimlerde bulunan Ruslar, I. Petro döneminde 1717 yılında Hive Seferi'ni gerçekleştirdi. I. Aleksandır da 1839 yılında başarısızlıkla sonuçlanan ikinci bir Hive Seferi tertip etti. Ancak Hive Hanlığı, 1873 yılında II. Aleksandır döneminde ele geçirildi. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde hem Kafkasya'da hem de Hazar Denizi'nin kuzeyinde kaleler zinciri oluşturan Rusya, Türkistan işgalinin temelini attı. 1853-1856'da Kırım Savaşı'nda yenilen Ruslar, dikkatlerini Türkistan üzerine yoğunlaştırdı ve oraya yöneldi. Asya'daki ticareti kontrol etmek ve bu ticareti Kafkasya yoluyla -kendi topraklarından geçme kaydıyla- Avrupa piyasalarına sürmek için Türkistan'ın işgali önem arz etmekteydi. Türkistan'da Buhara, Hokand ve Hive'yi işgal eden Ruslar, son olarak Türkmen topraklarındaki Göktepe'yi gözlerine kestirdi. 1879'da General Nikolay Lomakin'in komutasındaki Ruslar, Göktepe'ye başarısızlıkla sonuçlanan bir saldırı düzenledi. Lomakin görevden alındı ve yerine General D. M. Skobelev getirildi. 1881 yılında Göktepe işgal edildi.

Türkiye'de Türkmen seferine yönelik yapılan çalışmalarda Rus Kozaklarının yeterince yer almadığı tarafımızca tespit edilmiştir. Savaşta çok önemli ikmal ve keşif görevlerini ifa eden Kozaklar, ayrıca süvari birliklerinin bel kemiğini oluşturup topçu ve lağımcı sınıflarında da

dikkate değer bir şekilde görev almıştır. Makalede, Rus kaynaklarının Türk kaynaklarından daha fazla kullanılma sebebi ise belirttiğimiz üzere Kozakların Türk kaynaklarında yeterince yer almamasıdır. Dolayısıyla Göktepe Savaşları kapsamında Kozakları merkeze alan bir bakış açısıyla yapılan bu çalışma, gerek konusu gerek kapsamı itibariyle özgün bir nitelik taşımakta Türkçe alan yazınına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye Türkçesi ile kaleme alınan kaynaklar içerisinde, Sadullayeva'nın 2022'de alan yazınına kazandırdığı "II. Göktepe Savaşı'ndaki Gelişmeler ve Rus General Mihail Dmitrieviç Skobelev"¹ adlı araştırma makalesinde, I. Göktepe Savaşı (1879) kapsam dışında tutulmuş olup II. Göktepe Savaşı (1881) incelenmiştir. Bu makalede savaş hazırlığının nasıl yapıldığı, II. Göktepe Savaşı öncesi Rus ordusunun ilerleyişi ve tarafların mevcuduna değinilmiştir. Ancak Kozaklara neredeyse hiç değinilmemiştir. Hangi Kozak ordularının hangi görevleri ifa ettiği yer almamaktadır. II. Göktepe Savaşı'nın neden Rusların lehine başarı getirdiğini iyi anlayabilmek için I. Göktepe Savaşı'nın da incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Başka bir çalışma örneği ise, Derekov'un 2015'te alan yazınına kazandırdığı "Rus İstilasına Karşı Türkmen Direnişi"² adlı araştırma makalesidir. Makalede Rusların Türkistan'ın işgalini gerçekleştirmesinin sebeplerine değinilmiş ve tarihî arka planı açıklanmıştır. Fakat, sadece Türkmenistan'ın işgalini değil genel olarak Türkistan'ın işgaline yönelik bir çalışma niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla Göktepe Savaşları kapsamlı bir şekilde ele alınmayarak Kozaklara da gereken hassasiyet gösterilmemiştir. Başka bir çalışma olarak Soegov'un 2013'te alan yazınına kazandırdığı "Az Bilinen Eski Fotoğraflarda Kısa Tarifleriyle Göktepe Savaşı'nın Kahramanları"³ adlı araştırma makalesidir. Bu makalede hem Rus hem de Türkmen komutanları hakkında bilgiler ve resimler yer almaktadır. Hem Göktepe Savaşları hakkında hem de Rusların Türkistan işgali hakkında detaylara yer verilmektedir. Ancak, yine Rus Kozaklarına değinilmemektedir.

Savaş Zeminini Hazırlayan Nedenlerin Arka Planı

19. yüzyılın başlarında, İngiliz Hindistanı ile Rus İmparatorluğu arasında yaklaşık 2000 km mesafe vardı. Bu mesafe içerisindeki Türk hanlıkları, İngiliz ve Rus güçlerinin hâkimiyet hedeflerine yönelik bir çarpışma alanı oldu. Bölge hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan bu iki devlet, hanlıklarla ticari ve diplomatik temaslar kurmak gibi göstermelik ilişkiler altında yoğun

¹ Sadullayeva, D. (2022). II. Göktepe Savaşı'ndaki gelişmeler ve Rus General Mihail Dmitrieviç Skobelev, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 739-748.

² Derekov, S. (2015). Rus istilasına karşı Türkmen direnişi, *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 1(1), 1-17.

³ Soegov, M. (2013). Az bilinen eski fotoğraflarda kısa tarifleriyle Göktepe Savaşı'nın kahramanları, *Türkoloji*, (65-66), 40-49.

bir istihbarat mücadelesinde de bulunmaktaydı. 1813 Gülistan Antlaşması ve 1828 Türkmençay Antlaşması, Ruslar için önemli toprak kazanımlarıyla sonuçlandı. 1813 Gülistan Antlaşması ile Kuba, Talış, Şirvan, Bakü, Derbent, Karabağ, Gence ve Şeki Hanlıkları Rusya'ya bırakıldı. 1828 Türkmençay Antlaşması ile de Revan ve Nahçıvan hanlıkları Rusya'ya bırakıldı. Ayrıca Kafkas Sıradağları ve Hazar Denizi arasında bulunan toprakların, adaların ve halkların Rusya'ya ait olduğu kabul edildi. Rus yayılmasını Türkistan'da ve İran'da engellemek için İngilizler ahaliyi silahlandırarak önlem almaya başladı. Rusya ve İngiltere'nin Asya'daki güç mücadelesini ifade etmek için, Doğu Hindistan Şirketi'nin bir istihbarat subayı olan Arthur Connolly, "Büyük Oyun" terimini kullanmıştır. Ayrıca İngiliz coğrafyacı ve bir akademisyen olan Mackinder, bölgedeki güç mücadelesini *Heartland Teorisi*⁴ ile açıklamaya çalışmıştır. Fakat, Ramazan Özey (2017, s. 95-100) ifadelerinde bu teorinin İngiltere tarafından sadece hedef saptırmak için ortaya atıldığını ve İngilizlerin bilimi kendi jeopolitik çıkarları için sinsice kullandıklarını ifade etmiştir (Alımkulov & Namatov, 2021, s. 15-16; Bhat, 2020, s. 172-174; Mackinder, 1904, s. 432-434; Yeşilot, 2010, s. 188, 190).

18. yüzyılda, Rusya, Hazar Denizi'nin doğusundaki Türkistan hanlıklarıyla ticari ve diplomatik temaslar kurdu ve bu süreçte daha ziyade gelecekte gerçekleştireceği işgal hareketleri için kaleler, istihkâmlar oluşturdu. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde Ruslar; sığır, tütün, kenevir, ipek yetiştirilen ve altın gibi değerli yer altı madenlerine sahip Türkistan dağlarının eteklerindeki bu yarı çöl ovaları gözüne kestirdi. Ruslar hem Kafkasya üzerinden İran'a hâkim olup Basra Körfezi'nin kontrolünü sağlayarak İngiliz Hindistanı'na hem de Afganistan üzerinden Hindistan'a doğru genişleme girişimlerinde bulunmaktaydı. Rusların amacı iki yönden Hint Okyanusu'na ulaşmaktı. İngiltere'nin bakış açısına göre Rusya'nın Türkistan'da yayılması, Britanya İmparatorluğu'nun nazarında "İngiliz tacının mücevheri olan Hindistan" için tehdit oluşturmaktaydı. Afganistan, Ruslar için Hindistan'a bir sıçrama tahtası olabilirdi. Bu düşünceyle yola çıkan İngilizler 1838'de ilk İngiliz-Afgan Savaşı'nı başlattılar ve Afganistan'da Şah Şüca yönetiminde bir kukla rejim oluşturdular. Ancak bu rejim kısa ömürlü oldu. İngiliz garnizonlarının halk tarafından sürekli saldırıya uğraması sonucunda, 1842'de

⁴ Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları Dünya adasını oluşturmaktadır. Bu kıtalar dışında kalan Amerika, Avustralya gibi kıtalar ise bu adanın uydularını ifade eder. Dünya adasındaki Doğu Avrupa, Sibirya ve Türkistan, dünyanın "Heartland"ı yani "kalp sahası"nı oluşturur. Heartland'ın çevresindeki Balkanlar, Kafkaslar ve Çin'e kadar uzanan saha "Rimland" yani "İç Hilâl" kuşağıdır. Amerika, Japonya, Avustralya ise bu adanın "Dış Hilâl"idir. Mackinder tüme varımsal bir yaklaşımla önce Doğu Avrupa ve ardından Türkistan'ı kontrol eden Dış Hilâl'i de kontrol eder dolayısıyla Dünya'ya hükmeder teorisini savunmuştur. 1904'te ortaya koyduğu bu tezinin sınırlarını 1919'da ve 1943'te değiştirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Özey, Ramazan, "Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri", *Marmara Geographical Review*, 35 (2017): 95-100. Ayrıca bkz. Mackinder, Halford, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, 23/4 (1904): 421-437.

Kabil'i terk etmek zorunda kalan İngilizler, Afganistan'daki emellerini kısıtlamaya başladılar. 1857'de Hindistan'da cereyan eden isyan sonrasında ise Afganistan'ı sadece bir tampon devlet olarak görmekle yetindiler. Kısacası, İngiliz askerî desteği olmadan Afganistan'da İngiltere güdümündeki bir rejimin varlığının sürdürülemez olduğu kanıtlanmış oldu (Alımkulov & Namatov, 2021, s. 16-17; Bhat, 2020, s. 175-177; Külünk, 2020, s. 33, 44).

Yaşanan bu gelişmeleri takiben Kaufmann, Skobelev ve Çernyayev komutasındaki Ruslar, Türkistan'ın işgaline başladılar ve 1865'te Taşkent, 1868'de Semerkant Rus topraklarına dâhil edildi. Rus kontrolünün Amu Derya'nın kuzeyine kadar sağlanması üzerine İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli, Kraliçe Victoria'ya yazdığı bir mektupta "Merkezî Asya'nın Moskovalılardan temizlenmesini ve Hazar'ın ardına püskürtülmeleri gerektiğini" ifade etti. Bunun üzerine İkinci İngiliz-Afgan Savaşı çıktı. İlkinde olduğu gibi bu savaşta da İngilizler istediklerini elde edemediler ve 1881 yılında Kabil'den bir kez daha geri çekildiler. Rusların 1884'te Merv Vahası'nı ele geçirmesi ve Pençşir'de Afganlarla çatışmaya girmesi İngilizlerle aralarında bir başka krize yol açsa da İngilizler Amu Derya'da Rus üstünlüğünü kabul ettiler. Son olarak, 1907'de İngilizler ve Ruslar masaya oturdu. Ruslar, İngiltere'nin Afganistan üzerindeki hâkimiyetini kabul edip Afganistan ile tüm siyasi ilişkilerini İngilizler aracılığıyla yürüteceklerini kabul ederken, İngilizler mevcut sınırlarını koruyup Rusların Türkistan'da işgal ettiği topraklara herhangi bir müdahale girişimine şiddetle karşı çıkacaklarını beyan ettiler (Alımkulov & Namatov, 2021, s. 16; Külünk, 2020, s. 101).

К. П. Кауфманъ.

Görsel 1. Konstantin Kaufmann (Abaza, 1902, s. 229).

Генералъ-лейтенантъ М. Г. Черняевъ.

Görsel 2. Mihail Çernyayev (Abaza, 1902, s. 81).

I. Göktepe Savaşı'na Hazırlık Süreci

1878'in sonlarında başlayan İngiliz-Afgan Savaşı, Rusya'nın Türkistan'daki çıkarları için endişe verici bir durum teşkil etmekteydi. Çünkü, İngilizlerin Amu Derya'ya erişme ihtimâli vardı. Bu durum, Rusya'nın İngilizlerden önce davranmasına neden olarak Hazar ötesinde Rusların elini çabuk tutmasını gerektirdi. 21 Ocak 1879'da Kafkasya Genel Valisi'nin toplantısında, Savaş Bakanı D. A. Milyutin'in hâtırâtında da ifade ettiği üzere, toplantıdaki tüm katılımcıların görüş birliğiyle Teke Vahası'nın işgal edilmesi için istikrarlı bir şekilde harekete geçilmesi kararı alındı (Potapov, 2020, s. 97; Milyutin, 1950, s. 113-114; Alpeyev, 2023, s. 25; Morris, 1975, s. 530).

Nikolay Lomakin'in selefi Albay V. İ. Markozov notlarında; *“Türkistan çöllerindeki ordumuzun esas gücü piyade ve topçu birlikleridir. Ağır ilerleyen topçu ve piyade birliklerinin güvenli bir şekilde ilerlemesi ve çatışmalarda desteklenmesi için hareketlilik derecesi yüksek süvarilere ihtiyacımız vardır”*⁵ demiştir. 1877-1878 Rus-Türk Savaşı'nın sonrasında, Türkistan'daki Rus hâkimiyetinin önünde Türkmenler inatçı bir direniş sergilemekteydi. Daha önce de ifade edildiği üzere, Britanya ve Rusya arasındaki gerginlikler de Rusları bir an önce Türkmenleri boyun eğdirmek durumunda bırakmaktaydı. Bunun üzerine, 1879'da Kafkasya Birinci Ordu Komutanı General İ. D. Lazarev bu başkaldırıya son vermek için yetkili kılındı ve emrine 6.000 kişilik bir ordu verildi. Lazarev, Teke Vahası'nda hastalandı ve kan zehirlenmesi sebebiyle 14 Ağustos 1879'da öldü. Lazarev'in zamansız ölümü, seferin Ruslar için talihsiz bir şekilde başladığına inanılmasına sebebiyet verdi. Daha sonra ordunun komutası, General N. P. Lomakin tarafından devralındı. Ancak Lazarev'in ölmeden önce inşa ettirdiği Atrek Hattı, Rusların Yomut Türkmenlerinin bulunduğu bölgede gafil avlanmamasını sağlayıp Çekişler ile iletişimin istikrarlı kılınmasını mümkün kıldı (Baumann, 1993, s. 70-74; Potapov, 2020, s. 98; Potapov, 2021a, s. 68)

Teke Türkmenleri, topraklarını ele geçirmek isteyen Ruslara karşı ani baskınlar yapıp geri çekilme suretiyle savaşmaktaydı. Rusların piyadeleri ise bu saldırılara hızlı karşılık verememekteydi. Bundan dolayı, Kozak süvarilerinin sayısının ve etkinliğinin artırılması kaçınılmaz oldu. Kozaklar, coğrafyanın şartlarına hızlı uyum sağladı. Çölün baş döndürücü

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Markozov V. İ. Krasnovodskiiy otryad. Ego jizni slujba so dnya vısadki na vostoçnyy bereg Kaspiyskogo morya po 1873 g. vklyuçitelno. İzd. 2-e, dopolnennoe. Spb., V. A. Berezovskiiy; tipografiya E. Arngol'da, 1898. <http://kungrad.com/history/pohod/mar/mar15/>

sıcağına ve susuzluğa rağmen yüksek savaş becerileri sergilediler. 1876-1878 yıllarında Hazar Denizi'nin güneydoğu kıyısında yer alan Çekişler ve Kranovodsk'a Ahal Teke Vahası'nın işgalini kolaylaştırmak amacıyla operasyonel üsler kurmak için seferler yapılarak iki bölge de ele geçirildi. Bu seferlerde bilhassa Kuban Kozakları öncü rolünü üstlendi. Kurulan üslerdeki iki Greben Kozak bölüğünün yerine Kafkasya Kozaklarından olan Kuban Kozaklarının Labinsk Süvari Alayı'nın 5. ve 6. Bölükleri gönderildi. Grebenler tekrar Kafkasya'ya döndü. Kafkas Ordusu Atamanı N. N. Karmalin, Taman Süvari Alayından dört bölüğün Kafkas Hattı hizmetinden muaf durumda olduğunu bildirdi. Bunu takiben, Kuban Kozak Ordusu'nun 17 Mart 1879 tarih ve 88 sayılı emriyle, Taman Süvari Alayı karargâhının Yekaterinodar'dan Hazar ötesine gönderildiği duyuruldu. 1871-1879 yıllarında Taman Kozak Alayına komuta eden A. A. Yesaulov da 24 Mart 1879 tarihli kararnâme ile tümgeneralliğe terfi ettirildi ve 3. Kafkas Süvari Tümeni 2. Tugay Komutanı olarak atanıp Hazar ötesine gönderildi. Kısa süre içerisinde 9 tabur, 18 bölük, 2 süvari alayı, 34 top, 4230 at ve 6700 deveden müteşekkil takviye kuvvetleri Çekişler'e konuşlandırıldı. Labinsk Süvari Alayının 5. ve 6. Bölükleri, 18. Pereyaslav Alayı'ndan bir dragon bölüğü, dört Poltava Kuban Kozak süvari alayı ve 1. Dağıstan Alayı'nın altı bölüğü ile takviye edildi (Potapov, 2020, s. 100-101, Potapov, 2021a, s. 68-70).

Lazarev'in 1878'de Atrek Nehri'nde kurduğu 305 verst⁶ uzunluğundaki Rus savunma hattı, Çekişler, Yağlıölüm, Çat, Düzölüm, Hocakale ve Bendesen olmak üzere altı tahkimattan oluşmaktaydı. 1879'da bu tahkimata yerleştirilen Kuban Kozakları, Atrek Hattı süvarilerine dâhil edildi ve 27 Temmuz 1879'da bölgeye atanan Gürcü asıllı bir prens olan D. E. Eristov bu hattaki tüm süvarilerin komutanı oldu (Potapov, 2020, 103-104).

I. Göktepe Savaşı (1879)

Lazarev, 14 Ağustos 1879'da Çat tahkimatında öldü ve ordunun komutasını alan General Lomakin, 1878'de Sumbar Nehri ile Atrek Nehri'nin birleştiği noktada kurulan Çat Tahkimatı'ndan Bendesen Geçidi'ne doğru harekete geçti. Teke Türkmenleri, Rusların vahalarına girmesini önlemek için Bendesen Geçidi'ne 6.000 asker gönderdi. Türkmenler, Rus Kozaklarıyla ilk kez bu çatışmada tanıştılar. Rusların silahları menzil olarak Türkmenlerin silahlarından üstündü. Dolayısıyla, Türkmenler burada çok fazla kayıp verdi ve Göktepe'ye geri çekildiler. Burada bir kale inşa etmeye karar vererek Göktepe'yi kanlarının son damlasına kadar savunacaklarına dair ant içtiler. Bu kaleye aynı zamanda "Yeni Şehir" denmiştir. Türkmenlerin stratejisi; Rusların kaleye saldırmak için yeterli kalabalıkta bir ordu

⁶ Rusların kullandığı bir uzunluk ölçü birimidir. 1,0668 km'ye karşılık gelmektedir. Söz konusu dipnotta ifade edilen savunma hattının uzunluğu yaklaşık 325 kilometreye tekabül etmektedir.

getiremeyeceği, çölün zorlu şartlarından ve Rus garnizonlarına olan mesafeden kaynaklı yiyecek, hayvan yemi, askerî mühimmat ve teçhizat yollayamayacağı üzerine kuruldu. Eğer Ruslar, bu zorluklarla karşı karşıya kalırlarsa geri çekilecekler ve Türkmenler süvarileriyle onları takip edip vur kaç taktiği ile yok edeceklerdi. 21 Ağustos'ta üç koldan harekete geçen Rus ordusu, Göktepe'ye doğru ilerlerken topçu ve piyadeleri yavaşlatacağını düşündüğü nakliye araçlarını Bendesen'de bıraktı. Sadece topçular ve bazı piyadeler çadırlarını yanlarına aldı. 2350 develik bir konvoy ile yola çıkan Lomakin, bu kuvvetin zafer için yeterli olacağına inanmaktaydı. Lomakin; Kızıllarvat, Bami, Börme ve Arçman sakinlerinin buraları terk etmesinden dolayı direnişle karşılaşmadan söz konusu yerleri ele geçirdi. Bu yerleşim yerlerinin ele geçirilmesi, su kaynaklarına yakın olmaları ve ordunun su ihtiyacının giderilmesi için önem arz etmekteydi (Potapov, 2021a, s. 69; Potapov, 2020, s. 103)

Görsel 3. 1879 Ahal Teke Seferi Haritası (Martinov, 1899, s. 173).

Rus ordugâhında savaş düzeni oluşturuldu. Ruslar, 9 Eylül 1879'da üç kol hâlinde Göktepe'ye vardı. Ordunun öncü birlikleri Terek ve Kuban Kozaklarından meydana gelmekteydi. Türkmenler, beklenmedik bir baskın yapmak amacıyla -Berdi Murat Han'ın talimatıyla- Kara Batur'un komutasındaki süvarilerin Rusların mühimmat ve gıda nakliyesini sağlayan üçüncü koluna saldırması emrini verdi. Hazar kıyısındaki üslerinden uzak olan Ruslar için bu saldırının başarılı olması felaket demektir. Ancak, General Borh tarafından komuta edilen üç piyade taburu, bir Volga Kozak alayı ve dört toptan müteşekkil ordunun ikinci kolu bu saldırıyı bertaraf etti. Yaklaşık iki saatlik bir mücadelenin ardından çarpışma, Rusların silah üstünlüğüne bağlı olarak Rus galibiyetiyle, Kara Batur ve süvarilerinin birçoğunun şehit olmasıyla neticelendi.

Hayatta kalan süvariler ise, dağınık bir şekilde kaleye geri çekildi (Potapov, 2020, s. 103-105, 115; İlliye, 2003, s. 14-15; Saray, 2012, s. 602-603; Terentyev, 1906, s. 11-16; Martınov, 1899, s. 174-175).

Çarpışmanın bitmesinden ve hayatta kalan Türkmen süvarilerinin kaleye geri çekilmesinden sonra, saat 17.00'yi gösterdiğinde Ruslar Göktepe Kalesi'ni topçu ateşiyle vurmaya başladı. Kale surlarında gedikler açıldı. Surlardan içeri girmeye çalışan Rus askerleri, beklemedikleri bir direnişle karşı karşıya kaldılar. Baranovski (1881, s. 120-123), kalenin doğu tarafında Kafkas Kozak Ordusunun 1. Dağıstan Alayı'nın altı askerini tek başına etkisiz hâle getirdikten sonra karşısına çıkan Prens Wittgenstein'in emir eri Yüzbaşı Gaydov'un da kolunu kesen ve arkasından gelen bir askerin tabancasıyla öldürülen kahraman bir Teke savaşçısından bahsetmektedir. Ancak, savaşta kahramanca çarpışanlar sadece Türkmen erkekleri değildi. Türkmen kadınları, yaşlıları hatta çocukları da kahramanca savaştı. Ahali, eline geçirdiği herhangi bir gereçle Ruslara saldırmaktaydı. Kaleye girme teşebbüsü gösteren Ruslar etkisiz hâle getirildi. Ancak, Türkmenlerin kaybı Ruslara göre çok fazlaydı. En az 2.000 Türkmen savaşçısı şehit oldu. Şehit düşmüş kadın, çocuk ve yaşlıların sayısı da bir o kadar fazlaydı. Lomakin'in Göktepe'yi ele geçirme girişimi başarısız oldu (Potapov, 2020, s. 115-118; Potapov, 2021a, s. 70-72). Bilhassa, Türkmenlerin sivil kaybının fazla olmasından dolayı ertesi gün toplanan Türkmen önde gelenleri, barış görüşmesine başlamaya karar verdi. Yola çıkan Türkmenler, Rus ordugâhına vardığında Ruslar çoktan ordugâhı terk edip Hazar kıyısına doğru geri dönmekteydiler. Ruslar geri çekilirken ölülerini bile almayıp bölgede bırakmışlardı. Türkmenler, zafer kazandıklarını ancak bir gün sonra anlayabildiler (Abaza, 1902, s. 275).

1906-1908 yılları arasında Türkistan Genel Valisi olarak görev yapan Nikolay Grodekov⁷ (1883a, s. 151), savaşa 3024 kişinin katıldığını, bunlardan 453'ünün öldüğünü veya yaralandığını ifade etmiştir. Tugan Mirza Baranovski (1881, s. 98, 114-115) ifadelerinde, saldırıya katılanların sayısının 1200-1300 kişi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Teke Türkmenlerini savaştan önce küçümseyip hor gördüklerini, ancak savaş sonrasında onlara derin bir saygı duyduklarını da belirtmiştir. Aleksey Kuropatkin (1899, s. 101) ise, Lomakin'in düşmanına karşı saygısız davranmakla kalmayıp aynı zamanda emri altındaki birliklere keşif yaptırmadan onları ilerlettiğini, kale duvarlarına tırmanılması için kullanılacak olan birçok materyalin tahkimatlarda bırakılıp savaş meydanına getirilmediğini ve Hive'ye kolay bir şekilde hâkim olmanın Lomakin'i yanıltıp sıkça hata yapmasına sebep olduğunu söylemiştir.

⁷ 1898-1902 yılları arasında Amur Kozaklarının Atamanı olarak Priamur Askeri Bölgesi'nin de genel valiliği görevini icra etmiştir.

Potapov (2020, s. 117) da Lomakin'in savaş plânına göre Göktepe Kalesi düşürüldükten sonra Lomakin'in kaledekilerin varsayılan kaçış güzergâhına Kozakların büyük bir kısmını yerleştirdiğini ve savaşta bu Kozaklardan verimli bir şekilde yararlanılmadığını vurgulamıştır. Bu başarısızlık, ek olarak bölgedeki hanlıkların Rus himayesine girmesinden sonra devletleşme yolundaki diğcr kabile ve boyların psikolojisinin iyi analiz edilemediğini ortaya koymuş, Ruslar lehine neticelenmeyen sefer sonrasında bölgedeki Rus tahkimatlarına sıkça baskınlar düzenlenmesine sebep olmuştur. I. Göktepe yenilgisi Petersburg'da büyük tepki doğurdu. İstanbul, Türkistan ve Avrupa'da Rus savaş makinesinin sanıldığı gibi güçlü ve yenilmez olmadığı haberleri yayıldı. Lomakin bu seferi bir keşif seferi olarak ifade etse de görevden alınmasını engelleyemedi ve onun yerine Plevne Savaşı'nda Osman Pařa'ya karşı galip gelen Mihail Skobelev getirildi.

II. Göktepe Savaşı'na Hazırlık Süreci

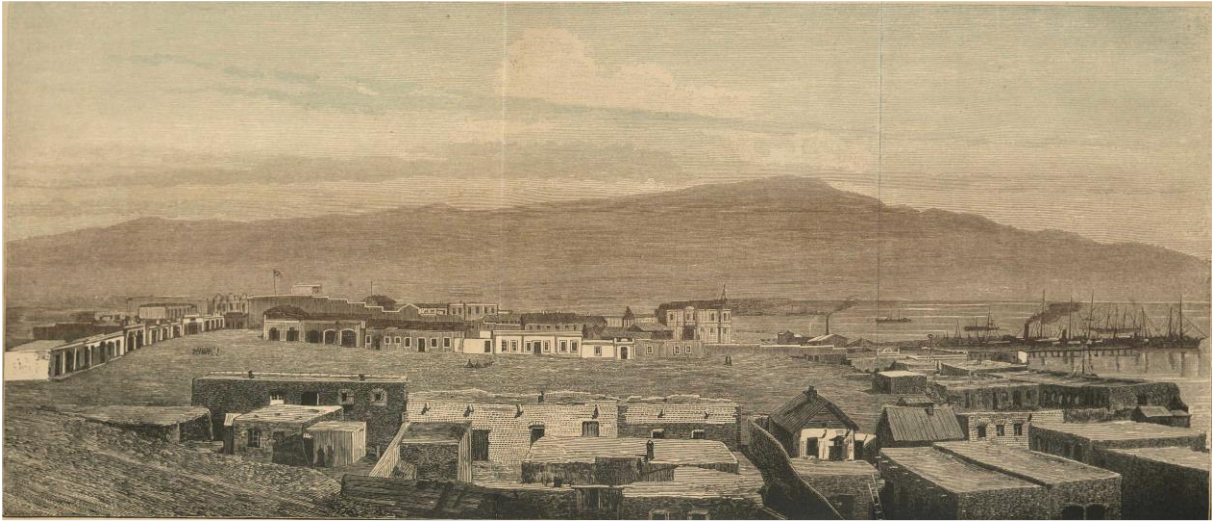

Görsel 4. Mihail Skobelev (Grodekov, 1883a).

Görsel 5. Nikolay Grodekov (Imha, 2015).

Lomakin'in aldığı yenilginin sebeplerini belirlemek ve bu sebeplere yönelik eylem planlaması yapmak amacıyla 31 Ocak 1880'de, Genelkurmay Başkanı F. L. Geyden'in başkanlığında bir toplantı yapıldı. Başarısızlığın nedenleri asker, gıda, teçhizatın birliklere nakli ve iklim olarak sıralandı. II. Aleksandır, Hazar ötesi bölgesindeki birliklerin komutanlığı için M. D. Skobelev'i uygun gördü ve geniş yetkilerle kendisini atadı. Nisan ayına gelindiğinde Skobelev Tiflis'e geldi. Burada Kafkas Ordusu subaylarıyla ulaşım araçları ve birliklerin ikmali üzerine bir toplantı daha gerçekleştirdi. Ardından, Dağıstan'daki Buynaksk ve Mohaçkale şehirlerinde temaslarda bulunduktan sonra 1 Mayıs 1880'de Batı Kazakistan'daki Aleksandır Kalesi'ne geçti. Bu kalede Kuban Kozaklarının beş bölükten oluşan Labinsk Alayını teftiş etti. 4 Mayıs'ta Kranovodsk'a geçen Skobelev, 6. Labinsk Kozak Bölüğündeki askerler arasında salgın hastalık bulunduğunu ve atların da bakımsız vaziyetini tespit etti. Sonrasında, komuta kademesinde değişiklikler gerçekleştirdi. 7 Mayıs'ta Çekişler'e gelen Skobelev sefer hazırlıklarını başlattı. Çekişler'den Düzölüm'e kadar tahkimatta -daha önce ifade edilen Atrek Hattı boyunca- kontroller gerçekleştiren Skobelev, Kozak süvarilerinin dört Taman bölüğünü Çekişler'de, 2. ve 3. Poltava Bölüğü'nü Çat'da, 6. Labinsk Alayı'nın 1. ve 3. Bölüğünü Mihailovski tahkimatında, 1. ve 5. Poltava Bölüğünü Düzölüm'de konuşlandırmak üzere hazırlıkları hızlandırdı. Erzak ve mühimmat depoları inşa edildi. Mihailovski Körfezi'nden Kızıllarvat'a doğru bir demiryolu inşaatı başlatıldı. Atrek Hattı'na yeni tahkimatlar eklenerek tahkimat sayısı on ikiye yükseltildi. Çekişler'in komutanı olan Taman Kozak Alayı Albayı A. F. Artsişevski, aynı zamanda Atrek Hattı komutanı olarak atandı. Albay Grodekov (1883a, s. 189), Skobelev Atrek Hattı'na geldiğinde hatta toplam 6000 asker ve 2000 at olduğunu belirtmiştir. (Potapov, 2020, s. 124-125; Kuropatkin, 1899, s. 87, 117; Potapov, 2021b, s. 62; Şerbak, 1900, s. 7). Demiryolu inşaatı fikri aslında Ermeni asıllı Rus General Tergukasov'un projesiydi. Kendisi, Türkistan'ın işgalinin sadece savaş yoluyla gerçekleşemeyeceğini, aynı zamanda işgal edilen yerlerde bulunan Rus ve Kozakların aileleriyle beraber iskân ettirilmeleri gerektiğini savunmaktaydı. Aynı zamanda bu iskân, Kafkasya'da olduğu gibi hat taburlarıyla yapılmalıydı. Krasnovodsk'tan Kızıllarvat'a kadar bir demir yolu inşa edilmesinin Ahal Teke'nin işgalini kolaylaştıracağını savundu. Hazar ötesindeki Rus varlığının istikrarlı ve kalıcı olabilmesi için, bölgede dar da olsa bir demiryolu ağının olmasının zaruri olduğunu belirtti. Ancak, düşüncelerini icra edemeden hastalığı sebebiyle görevden azlini istedi. Yerine göreve gelen kişi Muravyov olsa da Çar tarafından General Skobelev göreve getirildi. Tergukasov'un bu düşüncelerini benimseyerek hareket eden Skobelev, Türkistan'ın işgalinde önemli bir rol oynadı (Grodekov, 1883a, s. 173-175, 189).

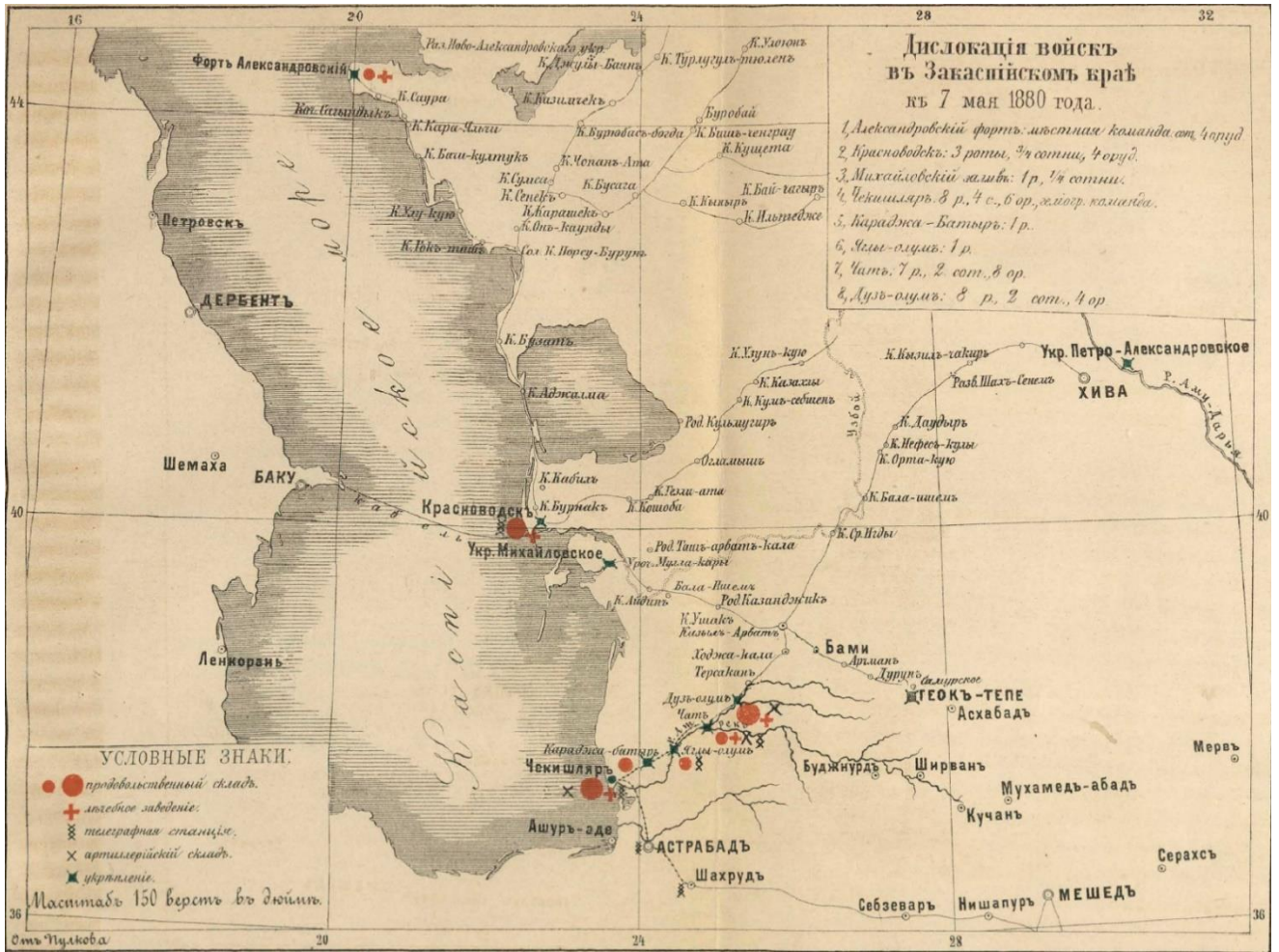
Görsel 6. Krasnovodsk (Grodekov, 1883a, s. 21).

Görsel 7. Aleksey Kuropatkin (Abaza, 1902, s. 247).

Görsel 8. Nikolay Lomakin (Ruwiki, 2024).

Görsel 9. 7 Mayıs 1880'deki Trans-Hazar bölgesindeki birliklerin dağılımı (Grodekov, 1883a, s. 281).

Skobelev, Göktepe'nin işgali için Bami'nin Kızılarvat'tan daha yakın bir mevkiide bulunduğuna ve savaş ekonomisi açısından daha avantajlı olduğuna kanaat getirmesi üzerine, bu bölgede keşif çalışmaları yürüttü. Skobelev'in hazırladığı sefer, Lomakin'in tertip ettiği sefere göre çok daha ayrıntılı ve kapsamlı hazırlandı. Türkmenistan'ın çöl coğrafyası tekerlekli ulaşım araçları için pek uygun değildi. Bu nedenle, ulaşım develer vasıtasıyla yürütüldü. Skobelev toplam deve ihtiyacını 18-20 bin olarak belirledi. Bunun üzerine Orenburg Kozak Ordusu'ndan, Ural Kozak Ordusu'ndan ve Türkistan Valiliği'nden de yardım istedi. Kafkasya'dan kırk sekiz bölük asker, elli altı sahra topu, on dört havan topu ve dokuz roket bataryası hazırlandı. 1. Orenburg Kozak Alayı'nın 1. Bölüğü, 5. Orenburg Kozak Alayı'nın 1. 2. ve 3. Bölükleri, 2. Ural Kozak Alayı'nın 5. Bölüğü Skobelev'in emrine gönderildi (Kuropatkin, 1899, s. 112; Potapov, 2021b, s. 62).

Hokand Hanlığı'nın işgalinden tanıdıkları Skobelev'in Hazar ötesi birliklerinin komutanı olarak atandığını öğrenen Teke Türkmenleri, nisan ayında Izgant köyünde bir meclis topladı.

Mecliste göçebe Türkmenlerin Göktepe'ye toplanacağı ve bu mevkinin sonuna kadar savunulacağı kararı alındı. Süreç, Türkmen liderleri Kurbanmurad İşan, Çoban Kir, Övezmurat Tıkma Serdar, Orazmurat Han, Öveznefes Serdar, Nurberdi Han gibi komutanlar tarafından yönetildi (Potapov, 2021b, s. 62; Soegov, 2013, s. 41-42).

Görsel 10. Soegov (2013, s. 41)'e göre 1879 veya 1880 yılında bir İngiliz fotoğrafçı tarafından çekilen fotoğraf. Ortada oturan kişinin Kurbanmurat İşan olduğu ifade edilmektedir.

Görsel 11. Göktepe Savaşı komutanları. Sandalyede oturan Kurbanmurat İşan, Soldan sağa Çoban Kir, Övezmurat Tıkma Serdar, Orazmurat Han, Öveznefes Serdar, Nurberdi Han (Soegov, 2013, s. 42).

Skobelev, bir tahkimat inşa edilmesine karar verilen Hocakale'yi 30 Mayıs'ta işgal etti. İşgalin ardından, Göktepe'ye giden yollarda keşif yapmak üzere atlı ve piyade birlikleri oluşturuldu. Bu keşif birliklerinin dört Kuban Kozak Bölüğünden oluşan ilk ve en büyük olanına Albay N. İ. Grodekov komuta etmekteydi. Grodekov'a Bendesen Geçidi'nden geçerek Bami'yi işgal etme görevi verildi. Bendesen ve Bami'nin işgal edilmesi, Rusların Göktepe'ye olan ilerleyişini çok daha kolaylaştırdı, aynı zamanda da Teke Türkmenlerinin ekili arazilerinin yarısından mahrum olmalarına neden oldu. Skobelev, Göktepe'den sadece 120 km uzaktaydı. Bami'ye gelen Skobelev, 11 Haziran 1880 tarih ve 93 sayılı emir ile Poltava Kozaklarından olan A.

Koritskiy'e gıda, teçhizat ve mühimmatın muhafaza edilmesi için depo kurulması talimatını verdi. Koritskiy aynı gün bir piyade ve bir Poltava Kozak süvari bölüğü ile Börme'yi işgal etti. Bunun için kendisine 2. Derece Kılıçlı Aziz Stanistav Nişanı verildi. (Potapov, 2021b, s. 63; Grodekov, 1883b, s. 78-79)

Görsel 12. Börme Kalesi (İvanov, 2003, s. 179).

II. Göktepe Savaşı (1881)

1880 yılının ikinci yarısında Göktepe kuşatması için hazırlıklar tamamlanmak üzereydi. Kale, yirmi bir çıkışı olan dikdörtgen yapıdaydı ve aynı zamanda hendekle çevriliydi. Kale duvarlarına doğru, düzensiz bir şekilde iç hendekler de mevcuttu. Kale duvarlarının kalınlığı tabanda beş *sajen*⁸, tepede ise üç ile dört *sajen* arasındaydı. Kalenin kuzeybatı köşesinde yedi *sajen* yüksekliğinde bir tepecik vardı. Kalenin içerisinde 13.000'e yakın *kibitka*⁹ bulunmaktaydı. Ayrıca Kuropatkin (1899, s. 149), kalede 5.000'i süvari olmak üzere 20.000-25.000 arası savaşçı ve sivillerle beraber toplam 45.000 kişinin bulunduğunu ifade etmektedir. Teke Türkmenlerinin elinde, 500'ü seri ateş açabilen olmak üzere, toplam 5000 tüfek, 57 mm'lik bir bakır sahra topu ve çok sayıda tabanca bulunmaktaydı. Albay Grodekov (1883c, s. 149-150)'a göre ise bu sayı 10.000 süvari olmak üzere toplam 30.000 savaşçıdır. Skobelev, 5.000 piyade, 8-10 bölük süvari, her bin kişi başına 8-10 sahra topu olmak üzere toplamda 3000 süvari ve 7500-8000 piyade bulundurmaya yeterli gördü (Potapov & Yanuş, 2021, s. 55).

Teke Türkmenleri Rusların 1879'daki saldırısından tamamen farklı bir saldırı girişimiyle karşı karşıya kaldı. Teke Türkmenleri, Rusların erzağının yakında tükeneceğini ve önceki seferde

⁸ Rusya'da kullanılan 2,13 metre değerindeki uzunluk ölçüsü birimi.

⁹ Türkistan'da göçebe Türklerin kullandıkları çadır çeşidi. Kelime aynı zamanda bir at arabası, hapisanelerde kullanılan mahkûm nakil aracı ya da Çingenelerin kullandıkları vagonları da ifade etmektedir.

olduğu gibi geri çekileceklerini düşünmekteydi. Bu sefer karşılarında daha önce Lomakin'in emrinde Krasnovodsk'ta baş mühendis olarak görev yapan Kafkas Ordusu'ndan Yarbay Yakov Rutovskiyy tarafından geliştirilen bir kuşatma taktiği vardı. 23 Aralık 1880'de Rutovskiyy, kaleden yaklaşık 1000 metre mesafede kale çevresini saracak ve kaleden kaçma girişimlerini engelleyecek hendekler kazdırdı, tabyalar inşa ettirdi (Kuropatkin, 1899, s. 156; Terentyev, 1906, s. 155; Potapov & Yanuş, 2021, s. 56).

Kuşatma başarılı bir şekilde devam ederken 9 Ocak'ta lağımçıların açtığı tünellerde bir çökme meydana geldi. Bundan dolayı saldırı tarihi 12 Ocak'a ertelendi. Skobelev, 4648 er ve 140 subaydan müteşekkil 47 piyade bölüğü, 997 süvari ve 46 subaydan müteşekkil 9 süvari bölüğü, 58 sahra topu 16 havan topu olmak ve 1027 er 41 subaydan müteşekkil topçu bataryalarıyla beraber toplamda 6672 er ve 227 subay ile Göktepe surlarına dayandı. Skobelev orduyu esas olarak üç kola böldü. Bu kolların komutanları Albay Kuropatkin, Albay Kozelkov ve Yarbay Gaydarov olarak belirlendi. Kuropatkin (1899, s. 200-201) kitabında üç komutanın da emrindeki askerlerin hangi alaya ve bölüğe ait olduklarını sayılarıyla beraber ifade etmektedir. Skobelev, 11 Ocak'ta tüm komutanlarına ertesi gün yapılacak saldırı için bir emir yolladı. Buna göre saldırının asıl odak noktası kalenin ana surunun güneydoğu köşesi olacaktı. Saldırı gücünün ilk kolu olan Albay Kuropatkin'in birliğine, lağımçıların patlattığı sura hamle yapmak ve burayı ele geçirip tahkimat kurmak görevi verildi. Albay Kozelkov'un komuta ettiği ikinci kola verilen görev, topçuların açtıkları gediklerden sızıp suru ele geçirmek ve Kuropatkin'in birliği ile birleşmektir. Bu sızma ve Türkmenlerle ilk yakın temasa geçme girişimi ise, Kozelkov'un emrindeki Ural ve Orenburg Kozakları tarafından icra edilecekti. Yarbay Gaydarov, daha çok cephe gerisinden topçu ve roket bataryalarıyla kalenin iç noktalarına bombardıman yapıp hem Türkmenlerin dikkatini başka yöne çekecek hem de Türkmenlerin geri birlikleri ile temas kurmasını zorlaştıracaktı. Eğer, Kuropatkin ve Kozelkov'un saldırısı başarılı olursa Gaydarov da sura saldıracaktı (Potapov & Yanuş, 2021, s. 58).

12 Ocak günü saat sabah 07.00'da Rus topçuları surları dövmeye başladı. Saat 10.00'ı gösterdiğinde surlarda gedikler açıldı. Türkmenler, her ne kadar bu gedikleri tamir etme girişiminde bulunsalar da topçu atışının yoğunluğu ve şiddeti buna izin vermemekteydi. Saat 11.20'de lağımçıların surlara yerleştirdiği mühimmatlar patlatıldı. Surların üstündeki Türkmenler oracıkta hayatını kaybetti. Bu sırada, Kuropatkin'in ve Kozelkov'un birlikleri yıkılan surlara hücum etti. Ancak, Ural ve Orenburg Kozakları, Kafkas Ordusundaki Şirvan ve

*Ohotnik*¹⁰ Kozaklarının desteği ile kendilerine verilen görevi icra edebildi. Kalenin güneybatı köşesindeki Türkmenler, yıkılan güneydoğu köşesine desteğe geldiklerinde Ruslar çoktan güneydoğu köşesini ele geçirmiş bulunmaktaydı. Kanlı bir çatışmanın sonunda Türkmenler geri çekilmeye başladı. Skobelev, kale içindeki savaşın birkaç gün süreceğini düşünmekteydi, ancak Rus birlikleri çok hızlı ilerledi. Kale içerisindeki Türkmen savaşçılar şehit edildi. Kaleden kaçmayı başarabilenlerin çoğu ise, Kozak süvariler tarafından yok edildi. Ruslar, Göktepe'yi dört gün boyunca yağmaladı (Geyns, 1882, s. 82; Potapov & Yanuş, 2021, s. 60; Sadullayeva, 2022, s. 745). Kuropatkin (1899, s. 211)'e göre Türkmen kayıpları saldırı, bombardıman ve takip esnasında 6.000'i geçmekteydi. Şerbak (1900, s. 170), bu sayının kale içinde 4.000, takip sırasında ise 2.000 olduğunu ifade etmektedir. Geyns (1882, s. 82)'e göre bu sayı kalede 8.000, Türkmenlerin ifadesine göre ise 14.000'dir. Soegov (2013, s. 46)'a göre bu sayı 8.000 şehit Türkmen savaşçının dışında 28.000 kadın, çocuk ve ihtiyar olmak üzere toplam 40.000'e yakın Türkmen'in şehit edildiğidir. Saldırı sırasında Ruslar 872.000 mermi ve 12.400 top mermisi kullandı. Rusların ölü ve yaralı kaybı toplam 1104 kişidir. Kozaklar toplam subay sayısının %31'ini, erlerinin ise %11'ini ölü ya da yaralı verdi. Kuşatmaya katılan Ruslar, Kuban, Ural, Orenburg Kozakları, II. Aleksandır'ın talimatıyla ödüllendirildi. Madalya ve nişanlar takdim edildi (Potapov, 2020, s. 159-160; Potapov & Yanuş, 2021, s. 61; Dubovikov, 2016, s. 70-73; Soegov, 2013, s. 45). Göktepe Kuşatmasına katılanlar için altın madalya, Göktepe kuşatmasına katılmayıp Türkistan'daki diğer seferlere katılanlara ise gümüş madalya verildi.

¹⁰ Savaş zamanında gönüllü olarak orduya katılan Kozaklar. Bu Kozaklar, Kozak düzenli ordularına dâhil değillerdir.

Görsel 13. Savaş sırasında Göktepe surları (Rusmuseumvrm.ru).

Görsel 14. 12 Ocak 1881 yılında Gök-Tepe Saldırısına katılanlar için verilmiş bir madalya (Potapov, 2020, s. 273).

Görsel 15. 1853-1895 yıllarındaki Orta Asya Seferleri için verilmiş bir madalya (Potapov, 2020, s. 273).

Sonuç

Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz, Kafkasya ve Türkistan'daki ticaret yollarında nüfuz kazanma ve siyasi etki sahibi olma arzusu, bilhassa I. Petro'nun ortaya koymuş olduğu vizyon neticesinde gerçekleşti. Petro'nun halefleri de bu vizyonun takipçisi oldu. Karadeniz ve civarında Rus yayılcılığına karşı Osmanlı Devleti, Prut'ta Rusları durdurmayı başardı. Bunun üzerine, sıcak denizlere Karadeniz üzerinden ulaşamayacağını anlayan Rusya, gözünü Kafkasya ve Türkistan'a dikti. Esas olarak, 18. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar Kafkasya'da Osmanlı ve İran'a karşı üstünlük kuran Rusya'nın Kafkasya'daki kolonizasyon faaliyetleri hız kazandı. Bu kolonizasyon eylemleri bilhassa Kozaklar yoluyla gerçekleştirildi. Bölgenin tam olarak Rus kontrolüne geçmesinin ardından Ruslar Hindistan'a ulaşmak için iki

yol izledi. İlki, Kafkasya'dan güneye inerek İran üzerinden Hindistan'a ulaşmak; ikincisi, Kafkasya'daki Kozak birliklerinin Hazar Denizi üzerinden Türkistan'a taşınmasını sağlayıp bu birliklerin de Ural ve Orenburg Kozaklarıyla desteklenerek Türkistan'ın işgalini gerçekleştirmek ve nihayetinde Hindistan'a varmaktı.

Ruslar, bu emellerinin neticesinde Afganistan'a kadar nüfuz etmeyi başararak İngiltere'nin Hindistan sömürgesini tehdit etmeye başladı. Afganistan'da süreç içerisinde hem Rusya hem de İngiltere yanlısı yönetimler kurulsa da sonuç olarak Ruslar Afganistan'da İngiltere'nin nüfuzunu, İngiltere ise Türkistan'da Rusya'nın nüfuzunu tanıdı. Bunun nedeni, nüfuz mücadelesi sırasında Rusların Türkistan'ın işgalini büyük ölçüde gerçekleştirmiş olması ve Rusya'nın Kafkasya'da, Doğu Avrupa'da, Osmanlı Devleti ve Batı ile mücadelesinin sürmesiydi.

Ruslar, 18. yüzyılda Türkistan'a ticari heyetler göndererek temaslarda bulundu. Bu yüzyılda Türkistan'ın işgali için gerekli alt yapılar hazırlandı. 19. yüzyıla gelindiğinde işgal girişimleri başladı. Türkistan'ın birçok büyük şehri ele geçirildi. Türk bozkırlarında Kozak süvarileri at koşturmaya başladı. Yüzyılın son çeyreğinde, birçok Türk diyarı Ruslar tarafından ele geçirilmiş durumdaydı ve Türkmenler bu işgale boyun eğmemekteydi. Türkmenlere karşı bir dizi başarısız sefer icra edildi, ancak Mihail Skobelev'in Hazar ötesi birliklerin komutanlığına atanması bu durumu kökten değiştirdi. Skobelev, seleflerinin yaptığı hataları iyi analiz etti. Kafkasya, Orenburg ve Ural'dan gönderilen Kozakları savaşın şartlarına uygun bir biçimde kullandı. Üç hafta süren şiddetli çatışmaların ardından 12 Ocak 1881 tarihinde Göktepe düştü ve on binlerce Türkmen savaşta hayatını kaybetti. Bir hafta sonra Aşkabat ve üç yıl sonra Merv işgal edildi. Türkistan'ın Ruslar tarafından işgali tamamlanmış oldu.

Extended Abstract

Russia had been exposed to Turko-Mongol attacks since its princely times. Russia, which became stronger and stronger over time and moved towards tsarism, wanted to enrich its country through trade and have a say in Europe. To this end, it often fought against Poland-Lithuania and the Ottoman Empire in the south. In the east, it invaded Siberia. In the 18th century, Russia developed into an empire and set its sights on the Black Sea and the Caucasus. Although many wars were fought on and around the Black Sea, the Ottomans gained the upper hand with the support of Europe. Peter I was convinced that Russian expansion to the south should not take place via the Black Sea, but mainly via the Caucasus. In the 19th century, colonisation activities in the Caucasus, as well as in Siberia, were carried out by the Cossacks.

Peter's successors, who adopted his ideals, utilised the Cossacks effectively. Once Russian supremacy in the Caucasus had been successfully secured by the Cossacks, they pursued the goal of reaching Iran and then India from the Caucasus. At the same time, the invasion of Turkestan was to take place via the Ural and Orenburg Cossacks in northern Turkestan and India was to be reached via Afghanistan. The infrastructure for these expansionist ambitions was created in the 18th century.

Diplomatic contacts were established with the Turkish khanates in the region and trade deals were concluded. In reality, Russia hid its true intentions by pretending to establish diplomatic relations with these structures. In the process, Russia, conducting intelligence activities on the people and geography of the region, finalised its preparations by the 19th century. The region was rich in cattle breeding, tobacco, hemp, silk cultivation and valuable mineral resources, especially gold. The expansionist activities of the Russians in Turkestan worried Great Britain, the world power of the time.

India, the favourite of colonialist England, was threatened by the Russian Empire. If the Russians conquered Afghanistan, Afghanistan could serve as a stepping stone for the Russians to reach India. Wishing to eliminate this threat before it reached India's borders, Britain intervened in Afghanistan. In the process, British-Afghan wars broke out and puppet regimes were repeatedly installed in Afghanistan. Ultimately, the struggle for influence in Afghanistan ended with the Russians recognising British rule and Britain recognising Russian rule in Turkestan. While Britain fought against the Afghans in Afghanistan, Russia began a systematic occupation of Turkestan. Tashkent was occupied in 1865 and Samarkand in 1868. Merv was occupied in 1884.

On 21 January 1879, a meeting was held in the Caucasus, which was also attended by the Minister of War. At this meeting it was decided to occupy the rest of Turkestan as quickly as possible. The Turkmen put up fierce resistance against the Russians. General I. D. Lazarev, commander of the First Army of the Caucasus, was appointed commander of this invasion army. An army of six thousand men was placed at his disposal. However, Lazarev fell ill and died in a fortress in Turkestan. Lazarev's post was taken over by General N. P. Lomakin.

To ensure the safe and rapid transport of the Caucasian Cossacks to Turkestan, Chekishler and Kranovodsk were captured. The Kuban Cossacks played a leading role in these offensives. On 21 August 1879, the Russians began to advance on Goktepe in three columns. As the Russian army advanced, it captured several settlements on the road to Goktepe, but as the inhabitants of these settlements had abandoned their homes and sought refuge in Goktepe, Lomakin took them without resistance.

The Russian army reached Goktepe on 9 September 1879, and Kara Batur and the cavalry under his command made an unexpected attack on the Russian army, which was led by the Terek and Kuban Cossacks. This attack was repulsed by the Russians. Kara Batur and many Turkmen cavalymen lost their lives. The Russians who tried to enter the fortress were heroically defended by the Turkmen, regardless of age and gender, and the Russian attack failed. Although Lomakin tried to cover up this failure by claiming that the attack was only an expedition, he did not achieve what he wanted.

The failure of the expedition was a black mark on Russia's international reputation, both in Russia and in Europe. Moreover, Turkmenistan had to be fully occupied for the occupation of Turkestan. Therefore, the Russians did not give up and Skobelev, the famous commander who had defeated Osman Pasha at Plevne, was called in. Skobelev recognised Lomakin's mistakes and in order to avoid them, he had railway lines built to make the advance of the Russian army quick and steady. Skobelev also ordered the procurement of 18-20 thousand camels due to the desert conditions, which were not very suitable for wheeled transport.

He also utilised the Cossacks much more effectively, both for reconnaissance and as a vanguard in breaching fortifications. In addition to the Kuban Cossacks from the Caucasus, Skobelev called for reinforcements from the Turkestan Governorate and the Cossack armies of the Urals and Orenburg.

The poor logistics of the Russian army commanded by Lomakin and the abandonment of siege equipment were the main reasons for the failure of the campaign. Skobelev, on the other hand,

had various trenches dug around the fortress to prevent surprise attacks by the Turkmen and to strengthen the Russian defence. Skobelev divided the army into three columns and launched the attack on 12 January. Skobelev disrupted the Turkmen's concentration with false attacks and launched the main assault from the south-eastern corner of the fortress. As a result of the Russian attack, which began at 07:00, the artillery managed to breach the walls at 10:00. At 11.20 a.m. the explosives placed in the sewers under the walls were detonated. The troops of Kuropatkin and Kozelkov, who organised sapper attacks on the breaches, were successful with the support of Cossacks from the Ural, Orenburg and Caucasus armies.

Turkmen fighters from the south-west side of the fortress arrived to reinforce the destroyed south-east corner, but they arrived too late. In addition to the Turkmen fighters inside the fortress, nearly 40,000 people, including women, children and the elderly, were massacred. It is stated that the Russians used 872,000 shells and 12,400 artillery shells during the attack. The occupation process lasted 3 weeks and finally, with the fall of Goktepe on 12 January 1881, Ashgabat was occupied 1 week later and Merv three years later. This completed the occupation of Turkestan by the Russians. Even today, Turkmenistan commemorates the Turkmen martyrs of this event every 12 January.

Kaynakça

Abaza, K. K. (1902). *Zavoevanie Turkestana*. SPB.

Alımkulov, M. S. & Namatov, N. A. (2021). "bol'shaya igra" Rossiyskoy i Britanskoy İmperii v Tsentral'noy Azii, *Bol'shaya Evraziya: Razvitie, Bezopasnost', Sotrudniçestvo*, 4-1, 15-17.

Alpeyev, O. (2023). Za kulisami Djamskogo Pohoda: planirovanie Rossiey voennih deystviy v Tsentral'noy Azii v 1878 g., *RUDN Journal of Russian History*, 22(1), 21-33.

Baranovski, T. M. (1881). *Russkie Ahal-Teke. 1879 g.*, SPB.

Baumann, R. F. (1993). *Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia, and Afghanistan*, Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College.

Bhat, A. M. (2020). Great game in Central Asia: Causes and consequences, *APJIR*, 4(2), 170-187.

Çaycıoğlu, S. O. (2017). 18. yüzyıl başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, 115-132.

- Dubovikov, A. M. (2016). Rol' Rossiyskogo Kazaçestva v prisoedinenii Sredney Azii k Rossiyskoy İmperii (na primere Ural'skogo Kazaçestva), *Karel'skiy Nauçnyy Jurnal*, 5(2), 67-73.
- Geyns, K. K. (1882). *Oçerk Boevoy Jizni Ahal-Tekinskogo Otryada 1880-1881 gg.*, SPB.
- Grodekov, N. İ. (1883a). *Voyna v Turkmenii Pohod Skobeleva v 1880-1881 gg.*, I, SPB.
- Grodekov, N. İ. (1883b). *Voyna v Turkmenii Pohod Skobeleva v 1880-1881 gg.*, II, SPB.
- Grodekov, N. İ. (1883c). *Voyna v Turkmenii Pohod Skobeleva v 1880-1881 gg.*, III, SPB.
- Imha. (2015). Grodekov, Nikolay İvanoviç, General'nogo ştaba general-ot-infanterii, çlen Gosudarstvennogo Soveta. Erişim Tarihi: 23.05.2024. <http://imha.ru/1144542280-grodekov-nikolay-ivanovich-generalnogo-shtaba-general-ot-infanterii-chlen-gosudarstvennogo-soveta.html>
- İllyev, M. (2003). *1873-1924 döneminde Türkistan Türkmenlerinde siyasi, sosyal ve kültürel hayat* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İvanov, R. N. (2003). *General Maksud Alihanov: Triumf i Tragediya. Dokumental'noe Povestvovanie*. Epoha.
- Kungrad. (2024). Markozov V. İ. Krasnovodskiiy otryad. Ego Jizn' i slujba so dnja vısadki na vostoçnyy bereg Kaspıyskogo morya po 1873 g. Vključitel'no. İzd. 2-e, dopolnennoe. SPb., V. A. Berezovskiiy; tipografiya E. Arngol'da, 1898. Erişim Tarihi: 18.05.2024. <http://kungrad.com/history/pohod/mar/>
- Kuropatkin, A. N. (1899). *Zavoevanie Turkmenii (Pohod v Ahal-teke v 1880-1881 gg.) s Oçerkom Voennih Deystviy v Sredney Azii s 1839 po 1876 g.*, SPB.
- Külünk, F. (2020). *19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin Afganistan Politikası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History, *The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers)*, 23(4), 421-437.
- Martınov, A. İ. (1899). *1798-1898 Kratkaya İstoriya 46-go Dragunskago Pereyaslavskago İmperatora Aleksandra III Polka.*, SPB.
- Milyutin, D. A. (1950). *Dnevnik D. A. Milyutina 1878-1880*, III, Moskva.

- Morris, P. (1975). The Russians in Central Asia, 1870-1887, *Modern Humanities Research Association*, 53(133), 521-538
- Özey, R. (2017). Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 95-100.
- Potapov, A. E. (2020). *Uçastie Kubanskogo Kazaçestva v prisoedinenii Sredney Azii k Rossii (70-90-e godı xıx veka)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kuban Devlet Üniversitesi.
- Potapov, A. E. (2021a). Neudaçnyı pohod K 140-letiyu okonçaniya Ahaltekinskih Pohodov 1879-1881 gg., *Voенno-İstoriçeskiy Jurnal*, 1, 67-72.
- Potapov, A. E. (2021b). Vtoraya Ahaltekinskaya Ekspeditsiya. Naçal'mıy Etap, *Voенno-İstoriçeskiy Jurnal*, 2, 61-67.
- Potapov, A. E. & Yanuş, C. V. (2021). Vtoraya Ahaltekinskaya Ekspeditsiya 1880-1881 gg., (K 140-letiyu okonçaniya Ahaltekinskih Pohodov 1879-1881 gg.), *Voенno-İstoriçeskiy Jurnal*, 3, 55-62.
- Ruseumvrm (2024). Tekinskaya Ekspeditsiya 1881 goda. Şturm Geok-Tepe. Erişim Tarihi: 30.05.2024. https://ruseumvrm.ru/data/collections/painting/19_20/zh-2936/index.php
- Ruwiki (2024). Lomakin, Nikolay Pavloviç. Erişim Tarihi 29.05.2024. https://ru.ruwiki.ru/wiki/Ломакин,_Николай_Павлович
- Sadullayeva, D. (2022). II. Göktepe Savaşı'ndaki gelişmeler ve Rus General Mihail Dmitrieviç Skobelev, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 739-748.
- Saray, Mehmet. (2012). Türkmenistan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (ss. 601-605). TDV.
- Soegov, M. (2013). Az bilinen eski fotoğraflarda kısa tarifleriyle Göktepe Savaşı'nın kahramanları, *Türkoloji*, 65-66, 40-49.
- Şerbak, A. V. (1900). *Ahal-Tekinskaya Ekspeditsiya Generala Skobeleva v 1880-1881 gg.*, SPB.
- Terentyev, M. A. (1906). *İstoriya Zavoevaniya Sredney Azii*. III, SPB.
- Yeşilot, O. (2010). Türkmençay Antlaşması ve sonuçları, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(36), 187-199.

